

Ahmet Hamdi Başar'ın Demokrat Parti'deki Yılları

Öğr. Gör. Dr. Uğur Serçe^{1*}

Geliş tarihi: 26.12.2019
Kabul tarihi: 05.02.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 100-116
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 14%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Türkiye, ugurserce@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-0915-5661

* Sorumlu yazar

ÖZ

1897 İstanbul doğumlu olan Ahmet Hamdi Başar, henüz Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak Türkiye’de iktidar çevreleri üzerinde etkili olmaya çabalamış, özellikle iktisadi konularda iktidarlara yol göstermeyi kendine bir anlamda görev addetmiştir. Başar, “iktisadi devletçilik” adını verdiği model çerçevesinde Türkiye’nin kalkınmasının gerçekleştirilebileceğini savunmuş, ancak görüş ve önerileri tek partili dönemin yöneticileri tarafından gerçekçi bulunmamıştır. Tek parti iktidarının ekonomi politikalarını umduğu yönde etkilemeyi başaramayan Başar için çok partili hayata geçiş önemli bir fırsat olma anlamı taşımış; Başar, Demokrat Parti’nin kuruluş çalışmaları içerisinde aktif bir biçimde yer almıştır. Fikir ayrılıkları nedeniyle bir süre sonra partinin kuruluş sürecinden dışlanan Başar, 1950 yılına gelindiğinde ise Demokrat Parti’den milletvekili olmayı başarmıştır. Çalışmada Başar’ın 1950 ile 1953 yılının sonu arasındaki milletvekilliği döneminde öne çıkan faaliyetlerine odaklanılmaktadır. Çalışmanın ana inceleme konusunu, “iktisadi devletçilik” vasıtasıyla, kontrollü bir biçimde Batılı anlamda bir burjuva sınıfının oluşturulmasını amaçlayan Başar’ın, liberal ekonomi politikalarını benimseyen Demokrat Parti ile ayrıştığı hususlar teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Başar, İktisadi Devletçilik, Demokrat Parti

Ahmet Hamdi Başar's Years at the Democratic Party

Lec. Dr. Uğur Serçe^{1*}

First received: 26.12.2019

Accepted: 05.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 100-116

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 14%

¹ Çanakkale Onsekiz Mart University,
Turkey, ugurserce@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-0915-5661

* Corresponding Author

ABSTRACT

Born in İstanbul in 1897, Ahmet Hamdi Başar has tried to have influence over the ruling circles starting from the years of Liberation War, and considered it a duty to guide the governments especially on economic issues. Başar argued that Turkey could be developed following his "economic statism" model; however, his opinions and suggestions were not found to be realistic by the executives of the single party period. For Başar, who failed to influence the economy policies of the single party government, the transition to multi-party system meant to be a critical opportunity; and he was actively involved in the establishment of the Democratic Party. Başar, who was excluded from the establishment process of the party after a while due to divergencies, managed to become a deputy of the Democratic Party in 1950. This study focuses on the prominent activities of Başar during his period in the parliament between 1950 and late 1953. The main subject of the study is the divergence of Başar, aiming the establishment of the bourgeoisie in a controlled manner through "economic statism", with Democratic Party which embarked on liberal economic policies at the same period.

Key words: Ahmet Hamdi Başar, Economic Statism, Democratic Party

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Başar, Türkiye'nin yakın tarihindeki özgün düşünce insanlarından biridir. Temel gayesi Türkiye'de Batılı anlamda bir burjuva sınıfı oluşturmak ve kapitalist yoldan kalkınmayı gerçekleştirmek şeklinde özetlenebilecek olan Başar, Batı'nın geçtiği tarihsel aşamaları yaşamamış olan Türkiye'de bunun yolunu "İktisadi Devletçilik" olarak göstermiş, konuya ilişkin olarak ülke yöneticilerine yol göstermeyi amaçlayan pek çok çalışma kaleme almıştır. Tek partili yıllarda takip edilen devletçiliği pek çok bakımından yetersiz bulan ancak bu dönemde fikirleri iktidar çevrelerince dikkate alınmayan Başar için önemli bir fırsat, 1950 yılında Demokrat Parti'den (DP) milletvekili seçilmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da esas olarak Başar'ın DP milletvekilliği dönemindeki faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Başar'ın DP yönetimi ile ayrıştığı noktalar ve söz konusu ayrışmanın nasıl anlamlandırılması gerektiği, çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Konuya ilişkin olarak ortaya konacak olan tespit ve değerlendirmeler ise ağırlıklı olarak Başar'ın kaleme aldığı eserlerden, milletvekilliği döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmalardan ve Murat Koraltürk tarafından derlenmiş olan hatıralarından yola çıkılarak gerçekleştirilecektir.

1. Ahmet Hamdi Başar'ın Hayatı

Ahmet Hamdi Başar 1897'de İstanbul'da doğmuştur. 1908 yılında Mahmudiye Rüştüyesi'ni bitiren Başar, iki yıl Vefa İdadisi, bir yıl da Manastır İdadisi'nde okuduktan sonra, lise eğitimini 1912 yılında Gelenbevi İdadisi'nde tamamlamıştır. Başar, ardından Darülfünun'un riyaziyat (matematik) bölümüne girmiş, bir süre burada okuduktan sonra Edebiyat Fakültesi'nin coğrafya bölümüne geçmiştir (Gül, 2011, s. 4-5). 1919 yılında coğrafya bölümündeki eğitimini tamamladığında Başar aynı zamanda bu bölümün ilk mezunu olmuştur (Koraltürk, 2007a, s. 3). Mezuniyetinin ardından Başar'ın Darülfünun'a coğrafya hocası olarak girme çabaları ise başarısızlıkla sonuçlanmış; ancak Başar, Coğrafya Bölümü'nün başındaki Alman Profesör E. Obst'un olumlu referansının da etkisiyle Maarif Nezareti tarafından Çamlıca Kız Lisesi'ne coğrafya öğretmeni olarak atanmıştır. Başar, burada bir süre görev yaptıktan sonra ise İstanbul Kız Lisesi'ne nakledilmiştir (Koraltürk, 2007a, s. 6).

Başar, öğrencilik yıllarında aynı zamanda eğitimcilik ve yayıncılık faaliyetleri de yürütmüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesinde iki arkadaşı ile birlikte Fatih'te Timsali Maarif adını verdikleri bir okul kuran Başar, sonrasında da çeşitli numune mekteplerinde dersler vermiştir. Savaş yıllarında eniştesi Mehmed Nuri Bey ile beraber *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*'nı çıkartan Ahmet Hamdi Başar, 1921 yılından itibaren ise *Türkiye İktisat Mecmuası*'nı yayınlamaya başlayacak, ayrıca bu mecmuanın öncesinde de çeşitli gazeteler ve dergiler için pek çok yazı kaleme alacaktır (Koçu, 1960, s.2168).

Başar'ın yazılarının yer bulduğu *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*'nda ve *Türkiye İktisat Mecmuası*'nda savunulan ana tez ise "milli iktisat"tır (Koraltürk, 2007a, s. 10-11). Başar, 1922 yılında Milli Türk Ticaret Birliği'nin (MTTB) kuruluşunda da yer almış, ticaretin Müslüman-Türk tüccarın eline geçmesi yönünde faaliyet yürüten birliğin umumi katipliğini üstlenmiştir. Başar'ın kontrolündeki MTTB'nin, 1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nin idaresinde de oldukça etkili bir rol üstlendiği bilinmektedir (Koçu, 1960, 2168). Öte yandan, konuya ilişkin olarak işaret edilmesi gereken bir başka husus da, Başar'ın iktisadi milliyetçilik yönündeki çalışmalarının kongreden çok daha önce başlamış olduğudur. Bu konuda dikkate değer bir örneği, Başar ve arkadaşları tarafından 1919 yılında İstanbul'da kurulan ve ticaretin gayrimüslimlerin elinden alınarak Türklerin eline geçmesini amaçlayan Türk Çalıştırma Derneği teşkil etmektedir. (Gül, 2011, s. 19-20). Başar'ın 1918 yılında, henüz 21 yaşındayken kuruluşunda yer aldığı ve programını bizzat kaleme aldığı (Gül, 2011, s. 12). Ahali İktisat Fırkası deneyimi de dikkat çekicidir. Parti her ne kadar siyasi arenada kayda değer bir etki yaratamamış olsa da, programında sosyo-ekonomik meseleleri ele alması ve mütarake yıllarına farklı bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir (Tunaya, 1986, 161). Ayrıca, parti programında yer alan, devletin iktisadi girişimleri sermaye koyarak desteklemesi, ancak iktisadi hayat içerisinde asla işletmeci olarak yer almaması yönündeki maddeler de (Gül, 2011, s. 16) Başar'ın konuya ilişkin olarak ilerleyen yıllarda da sergileyeceği tutumu ortaya koyması bakımından kayda değerdir.

Ahmet Hamdi Başar'ın henüz 1920'li yıllarda üstlenmiş olduğu bir diğer önemli görev ise *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*'nın müdürlüğü ve başkanlığıdır. Başar, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası yönetiminde Müslüman-Türk unsurun etkili hale gelmesini takiben 1923 yılında getirildiği bu

görevi iki yılı aşkın bir zaman boyunca yürütmüş, bu süre zarfında ülkedeki ekonomik gelişmelere ilişkin pek çok yazı ve makale kaleme almıştır (Koraltürk, 2007a, s. 24-25). Başar'ın hayat hikayesinde önemli bir yeri olan bir diğer görevi ise 1925 yılından itibaren yürüttüğü İstanbul Liman Şirketi'nin genel müdürlüğüdür. Şirketin, 1930'lı yıllarda takip edilen devletçi politikalar kapsamında 1934 yılında devletleştirilmesi ile birlikte sona eren (Gül, 2011, s. 67-68) bu uzun süreli görevi, Başar'ın bu yıllardan itibaren "Limancı" lakabı ile anılmaya başlamasına da yol açmıştır (Koraltürk, 2007a, s. 27).

Başar, 1930'lu yıllardan itibaren "iktisadi devletçilik" düşüncesi çerçevesindeki kitaplarını da yayımlamaya başlamıştır. Başar'ın konuya ilişkin ilk kitabı *İktisadi Devletçilik* adını taşıyan, 1931 yılına ait çalışmasıdır. Başar, aynı başlıklı kitabın ikinci cildini, 1933'te yayımlamıştır. İktisadi devletçilik serisi içerisindeki diğer kitaplardan *Para ve İnkılap* 1936 yılında, *Değişen Dünya* 1941'de, *Bir Medeniyetin Sonu* 1942'de, *Davalarımız* ise 1943 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca Başar'ın yine bu yıllarda yayımlanmış olan *Türkiye ve Yeni Dünya* (1944) ve *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* (1945) adlı kitapları da mevcuttur (Koraltürk, 2007a, s. 36-38).

Ahmet Hamdi Başar, 1945 yılına gelindiğinde Demokrat Parti'nin kuruluş çalışmaları içerisinde yer almış, ancak parti programı konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle DP'nin diğer kurucuları tarafından bir süre sonra partinin kuruluş çalışmalarından uzaklaştırılmıştır (Gül, 2011, s. 90-91). 1946 yılının sonlarında İstanbul Tüccar Derneği'ni kuran ve bu derneğin bütün faaliyetlerini idare eden Başar, 1948'de, İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Türkiye genelindeki ilk iktisat kongresinin de toplanmasını sağlamıştır (Koçu, 1960, 2169). İstanbul Tüccar Derneği'ndeki çalışmalarının da etkisiyle 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den aday gösterilen (Gürses, 2005, s. 337) ve İstanbul Milletvekili seçilen Başar'ın DP milletvekilliği, çalışmamızda ayrıntılarına girilecek olan fikir ayrılıkları nedeniyle 1953 yılında istifa ile sonlanmıştır.

1959 yılında *Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz*, 1960'ta *Yaşadığımız Devrin İçyüzü* adlı kitapları yayımlanan Başar, 27 Mayıs Darbesi'nin ardından Milli Birlik Komitesi Sosyal İşler Komisyonu'nda görev almıştır (Koraltürk, 2007a, s. 51-53). Komisyonadaki görevinin sonlanmasının ardından 1962'de, daha önce 1944 yılında 21 sayı olarak yayımlamış olduğu *Barış Dünyası* dergisini yeniden çıkarmaya başlayan Başar, 1971 yılında vefat etmiştir (Koraltürk, 2007a, s. 56-57).

2. Genel Hatlarıyla Fikirleri

Ahmet Hamdi Başar'ın çeşitli dönemlerde kaleme aldığı eserlerine bakıldığında, temel hedefinin Türkiye'de planlı ve kontrollü bir biçimde Batılılaşmanın gerçekleştirilmesi olduğu görülür. Dönem dönem farklı vurgular çerçevesinde ifade edilmiş olsa Başar'ın düşüncesi içerisinde öne çıkan nokta, Türkiye'de demokratik bir düzenin inşası için devletten bağımsız bir burjuva sınıfının varlığının şart olduğudur. Başar, sermaye sınıfının devletten bağımsızlaşması gerektiğini savunsa da, Batılı anlamda bir burjuvazinin¹ varlığının ön koşulunu, yine devletin bu konudaki öncülüğüne dayandırır. Buna göre, Batı'dakinden farklı bir tarihsel geçmişe sahip olmasından ötürü Türkiye'de sermaye sınıfının gelişimi ancak devletin ön ayak olması ile mümkün olabilecektir. Bu bakımdan Başar açısından devlet mekanizmasının toplumsal ve ekonomik hayat üzerinde oldukça etkin bir pozisyonda olması, hürriyet ve demokrasiye kavuşmanın da olmazsa olmaz şartıdır. Başar'a göre demokratik bir düzen, ancak devletin vasilik rolünü üstlendiği bir sürecin yaratacağı ekonomik şartların neticesinde ortaya çıkacaktır.

Başar'ın düşünsel serüveni yakından incelenecek olduğunda ilk olarak bakılması gereken yıllar, 1920'lerin hemen başlarıdır. Daha önce İttihat ve Terakki iktidarı döneminde yürürlüğe konmuş olan "milli iktisat" politikasının tekrar devreye sokulmasının olanaklı hale gelmiş olduğu Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde Başar, gerek MTTB içerisindeki faaliyetleriyle, gerekse de çeşitli mecmualarda kaleme almış olduğu yazılarıyla Türk-Müslüman kesimin ekonomide daha etkin bir role kavuşturulmasında etkili olmuştur. Başar, 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne MTTB adına katılmış, divan

¹ Başar, Türkiye'de sermaye birikiminin, fırsatçılıkla, devlet himayesi ile değil girişimcilikle gerçekleştirilmesinin peşindedir. Bu hedefe ulaşılabilmesi, Batı'da olduğu gibi, devletten bağımsız bir burjuva sınıfının da ortaya çıkabilmesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Başar'ın esas hedefi, devletin denetiminde olmayan, tam aksine, Batı demokrasilerinde görüldüğü üzere bürokratik örgütlenmeyi ve hukuk sistemini şekillendirme gücüne sahip, etkili bir burjuvazinin ortaya çıkmasıdır. Ancak yine Başar'ın bakış açısı çerçevesinde, paradoksal gibi görünse de, burjuvazinin kendisini inşa etmesini sağlayacak ortamı, Türkiye'nin tarihsel koşullarından ötürü ilk etapta devletin yaratması gerekmektedir.

katipliğini yürüttüğü kongrede gümrük himayelerinden yana almış olduğu tavır (Koraltürk, 2007a, s. 142-146) ile ilerleyen yıllarda da sergilemeye devam edeceği, milli bir sanayinin oluşturulması yönündeki duruşunu ortaya koymuştur. Esasen Başar'ın bu tutumu, 1920'li yıllarda takip edilen ekonomi politikalarıyla tezat içerisinde olmamıştır. 1908-1922 arası dönemin “milli iktisat” anlayışının sürdürüldüğü ve devlet desteğiyle yerli bir burjuvazi oluşturma gayretlerinin devam ettiği bu dönemde (Boratav, 2008, s. 39-40) Başar da devletin, özel girişimin önünün açılmasında kritik bir role sahip olacağını savunmuştur. Burjuva sınıfının devletin öncülüğünde oluşturulmaya girildiği bu yıllarda Başar açısından da devletin ekonomiye müdahalesi, serbest bir kapitalizmin koşullarının ortaya çıkabilmesi için zaruri görünmektedir (Belge, 1976, s. 16). Öte yandan, 1920'lerde Başar'ın hakim iktisat politikasından ayrı düştüğü noktayı, yabancı sermayeye olan yaklaşımı teşkil etmektedir. Bu dönemdeki iktisadi milliyetçilik, ülke ekonomisindeki yabancı unsurların tasfiyesinden ziyade gayrimüslimlerin ekonomi alanındaki etkinliklerini kırmayı ve Müslüman-Türk unsuru bu alana hakim kılmayı amaçlamıştır. Bu bakımdan Müslüman-Türk nüfus içerisindeki girişimci sınıfın yabancı sermaye ile işbirliği içerisinde hareket etmesi, ekonomik bağımsızlık ile çelişen bir durum olarak görülmemiştir (Koraltürk, 2011, s. 106-107). Bu dönemde Başar'ın yabancı sermaye konusunda hükümet çevreleri ile aynı fikirde olduğunu ileri sürmek ise güçtür. Başar, örneğin 1923 yılına ait bir yazısında, yabancı sermayeli işletmelerin eskiye kıyasla imtiyazlarını hükümete çok daha rahat ve yüksek fiyatlar karşılığında kabul ettirdiğini savunmakta, Ankara Hükümeti'nin kandırdığını ileri sürmekte, bu tarz anlaşmalar yapılırken hükümetin MTTB'nin görüşünü alması gerektiğini ifade etmektedir (Gül, 2011, s. 44). Keza Başar'ın bu yıllarda tütün tekelinin yabancı sermayeden geri alınmasını savunduğu; ABD'li Chester grubuna 4400 km uzunluğunda bir demiryolu ve üç liman inşa etmesi karşılığında ülkenin oldukça geniş bir bölümünde doğal kaynakları işletme hakkı getiren Chester Projesi gündeme geldiğinde hükümeti yabancı sermayeyi değil Türk tüccarını desteklemeye davet ettiği de bilinmektedir (Gürses, 2005, s. 334). Dolayısıyla, her ne kadar Boratav'ın da işaret ettiği üzere Başar'ın da kurucuları arasında yer aldığı MTTB bu dönemde bizzat Başar'ın ifadeleriyle “Avrupa ve Amerika'nın büyük ticari müesseseleriyle doğrudan doğruya temaslar kurulmasına [çalışmak], onlara Türk olmayan temsilciler yerine, Türk işadamları” önermek (Boratav, 2006, s. 36-37), dolayısıyla yabancı sermaye ile işbirliğini gayrimüslimlerden devralmak gibi bir vazifeyi üstlenmiş gibi görünse de Başar'ın temsil ettiği çevrenin bu dönemde özellikle yeni projeler konusunda hükümet çevrelerine kıyasla yabancı sermayeye daha mesafeli bir tavır sergilemiş olduğu ileri sürülebilir.²

Başar, 1929 ekonomik krizinin ardından Türkiye'de yeni bir iktisadi politika arayışına girilen '30'lu yıllarda, “İktisadi Devletçilik” görüşünü ortaya koyduğu kitaplarıyla ekonomiye yön vermeye yönelik çabasını sürdürmüştür. Aslında 1930'ların hemen başında, Başar'ın önüne büyük bir fırsat çıkmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunun ardından ülke çapında ortaya çıkan şikayetlerin sebeplerini tespit etmek amacıyla Atatürk'ün 1930 yılının Kasım ayında başlattığı ve 1931 yılının Mart ayında sona erecek olan yurt seyahatlerinde Ahmet Hamdi Başar da “iktisat müşaviri” olarak bulunmuş (Başar, 1945, s. 7), bu seyahat esnasında Başar'dan bir de rapor istemiştir. Başar, hazırlamış olduğu raporu gezi esnasında ve de sonrasında doğrudan Atatürk'e sunma fırsatı bulamamış olsa da raporda ele almış olduğu konuları eksene alan *İktisadi Devletçilik* kitabının birinci cildini 1931 yılında yayımlamış, ayrıca kitabının basılmadan önce makine ile hazırlanmış bir nüshasını da Recep Peker aracılığıyla Atatürk'e sunmuştur (Başar, 1945, s. 137)³. Başar, 1946 yılına kadar çıkacak olan diğer 5 kitapla tamamlanacak olan *İktisadi Devletçilik* serisinde Türkiye'yi demokrasiye ve hürriyete götürecek yöntem olarak da devletçiliğe işaret etmiştir. Türkiye'nin sorunlarının temelinde Osmanlı'dan bu yana gelişimini sürdüren idari devletin yattığını savunan Başar'a göre devlet yapısı “idari” ve “iktisadi” olarak ayrıldığında ekonomi alanına yönelik planlamalar da daha sağlıklı bir biçimde yapılabilecek, iktisadi alanın aşamalı bir biçimde Batı'da olduğu gibi serbest teşebbüslere bırakılması gerçekleştirilebilecektir (Gürses, 2005, s. 334). Burjuvazinin ve işçi sınıfının devletçilik vasıtasıyla oluşturulmasının hedeflendiği bu plan

² Bu yargıyı kuvvetlendiren bir örnek de 1928 yılında Başar tarafından Atatürk'e ulaştırılması için Yozgat Milletvekili Salih Bey'e gönderilen mektupta geçen şu ifadelerdir: “Türkiyenin kalkınma işleri için ecnebi sermayesine ihtiyacımız yoktur. Bu sermaye ile dost geçinmek ve onun yardımına muhtaç olmak başka; onsuz bir iş olamayacağını kabul etmek başkadır” (Başar, 1945, s. 27).

³ Bu çalışma, Başar tarafından aktarıldığı kadarıyla Atatürk tarafından hiçbir zaman detaylı bir biçimde incelenmeyecektir. Atatürk, 1934 yılında Tefrik Rüştü Aras'ın kızının düğünü için verilen baloda Başar'a “hayalperest” diyecek; Başar, bu durumu, kendi fikirlerine karşı olanların Atatürk'ü etkilemeyi başarmalarının bir sonucu olarak görecektir (Başar, 1945, s. 158 ve 168).

çerçevesinde (Eliçin, 1970, s. 90) hürriyet ve demokrasi kalkınmanın araçları olarak değil, belli bir kalkınma aşamasının ardından ulaşılabilecek hedefler olarak kabul edilmiştir (Eliçin, 1970, s. 84). Bu bakımdan Başar'ın örneğin Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi hakkında da olumsuz bir kanaate sahip olması ve fırkanın kapatılmasını doğru bulması (Başar, 1945, s. 30-32), kendi görüşü çerçevesinde tutarlılık arz etmiştir. Zira Başar'ın yaklaşımı çerçevesinde böylesi deneyimlere kalkışılabilmesi için toplumsal yapının bu tarz girişimlere uygun hale getirilmesi şarttır. Bunun için de öncelikle belirli bir iktisadi gelişmişlik düzeyine ulaşılması gerekmektedir.

Türkiye'de 1930 yılından itibaren uygulanmaya başlanan devletçilik politikalarını Başar'ın nasıl değerlendirdiği ise yazarın *İktisadi Devletçilik* serisinin altıncı ve son kitabı olan, 1943 yılına ait *Davalarımız*'da karşımıza çıkar. Başar, her ne kadar bu dönemin sanayileşme programını Türk inkılabının başarılı işleri arasında görse de (Başar, 1943, s. 134), “devletçiliğimizin ikinci devresi” olarak adlandırdığı bu yıllarda “idari devlet”in iktisadi devletin yetkilerini yavaş yavaş zayıflattığını belirtir. Bunun neticesi ise idari devletin iktisadi devlet karşısında tam bir zaferidir (Başar, 1943, s. 213-214). Başar'ın, ilerleyen yıllarda da yineleyeceği bu görüşlerinde esasen Batı tipi bir sınıflı toplum yapısına yönelik kuvvetli bir arzu vardır. Başar'a göre Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki “kapıkulu devleti” yapılanmasına son verilememesi ve “kapıkulu”nun hakim sınıf olmaya devam etmesi ülkede demokrasinin yerleşememesine sebep olmuştur (Başar, 1951, s. 11). Bu yıllarda takip edilen devletçi politikaların burjuva sınıfını ezmeyi esas aldığını savunan Başar (Başar, 1951, s. 17), feodalizmin ve kapitalizmin yaşanmamış olduğu bir tarihsel geçmişe sahip olmasından ötürü Türkiye'nin Batı'ya yaklaşabilmesinin yolunun yine devletçilikle gerçekleşebileceğini savunmakta (Başar, 1951, s. 20), devletten bu görevini yerine getirdikten sonra bir anlamda kenara çekilmesini beklemektedir. Başar ayrıca tek partili dönemde yerli girişimciyi teşvik etme amaçlı bazı tedbirlerin devlet eliyle işlevsiz bir sermayedar sınıfı oluşturmaya hizmet ettiğini de ileri sürmektedir. Gümrük himayelerini önemseyen ancak bunların belli bir program dahilinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Başar açısından sırf “gümrük duvarları” sayesinde son derece yüksek karlar elde etme olanağına sahip olan bu sınıfın ülkenin endüstriyel gelişimine hiçbir katkısı bulunmamaktadır (Başar, 1945, s.97).

1947 yılında kurulan ve genel sekreterliğini Ahmet Hamdi Başar'ın yürüttüğü İstanbul Tüccar Derneği de Başar'ın “iktisadi devletçilik” anlayışının yansımalarını teşkil etmesi bakımından önemlidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da güç kazanan devletçilik politikalarından rahatsızlık duyan tüccarların sesini duyurmak amacıyla kurulan (Gül, 2011, s. 172) dernek tarafından 1948 yılında gerçekleştirilen Türkiye İktisat Kongresi'nde de Başar “liberal kapitalizmin kurulması ve hakim olması için” devleti göreve davet etmekte, sonrasında işin geri kalanının ise kapitaliste bırakılması gerektiğini ifade etmektedir (Baş, 2019, s. 354-355). Aynı minvaldeki görüşlerini 1950'lerde de savunmayı sürdüren Başar açısından bu yıllardaki eleştiri konusu ise, 1950-1953 yılları arasında milletvekilliğini de yaptığı Demokrat Parti'nin, devleti iktisadi alandan uzaklaştırarak ticareti ve iş sahasını tamamen serbest bırakması olacaktır (Başar, 1956, s. 13). Başar, esasen devletin ekonomiye müdahalesine değil, ona hakim olmasına karşıdır; bu nedenle de, Batı'daki gibi bir düzenin⁴ kurulabilmesi için “iktisadi devletçilik” adını verdiği planlı bir modelin gereğini savunmaktadır. Bu bakımdan Başar için Demokrat Parti tarafından tatbik edilen “iktisadi hürriyet” de sakıncalı bulunmuştur.

Türkiye'de hürriyet rejiminin kurulabilmesi için ülkeye “inkılabçı bir müdahale”nin şart olduğuna inanan (Başar, 1956, s. 44) Ahmet Hamdi Başar için 27 Mayıs Darbesi büyük bir fırsat olma anlamı taşımıştır. Bu dönemde Milli Birlik Komitesi Sosyal İşler Komisyonu'nda görev alan Başar açısından 1960 yılı itibarıyla da esas mesele, öncelikle iktisadi özgürlüğün, takiben de demokrasinin tesisidir. 27 Mayıs, parti mücadelelerinin ortadan kalkmış olduğu bir ortamda, Batı modelinin takibini sağlayacak politikalarının devreye sokulmasını kolaylaştıracak olması bakımından Başar için son derece önemli bir gelişmedir (Koral Türk, 2007a, s. 53-54). Ancak işler Başar'ın umduğu gibi gitmemiş, Milli Birlik Komitesi'nde 14'ler adı verilen ve iktidarın sivil yönetime bırakılmasından yana olmayan grubun

⁴ Başar'ın düşüncesindeki model, kapitalist ilişkilerin hakim olduğu bir toplumsal yapıdır. Bu yapı, modern devletin ve ona ait kurumların da biçimlendiricisi olacaktır. Bu konuda da endüstriyel Batı toplumları, ana örneği teşkil etmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Latouche'un da işaret ettiği üzere “Batı”, coğrafi olmaktan çok ideolojik bir kavram olma özelliği taşımaktadır. “Batı”nın genişleyen anlamı çerçevesinde, örneğin Japonya da “Batı dünyası” içerisinde kabul edilebilmektedir (Latouche, 1993, s. 41).

tasfiyesinin ardından Başar'ın görevi de sona ermiştir. Başar, 1962 yılından vefat ettiği 1971'e kadar çıkartacağı *Barış Dünyası*'nda ise "iktisadi devletçilik" fikrini işlemeye devam etmiş, devletin, sermayedar/işletmecisi olarak değil, özel teşebbüsün önünü açan bir pozisyonda olması gerektiği yönündeki yaklaşımını savunmayı sürdürmüştür (Gül, 2011, s. 178-179).

3. Başar'ın Demokrat Parti'deki Yılları

Ahmet Hamdi Başar'ın DP'ye katılması, parti tarafından milletvekili aday listesine alındığı 1950 yılında gerçekleşmiştir. Başar, öncesinde ise partinin kuruluş çalışmalarında yer almış, 1946 seçimlerinde aday olarak gösterilmek için partiye başvuruda da bulunmuştur. Başar'ın DP'nin kuruluş sürecinde özellikle Menderes-Köprülü kanadı ile içerisine düştüğü fikir ayrılıkları, milletvekilliği yıllarında da etkisini gösterecektir. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak Başar'ın DP'nin kuruluş sürecindeki tutumuna dair bilgi verilecektir.

3.1. DP'nin Kuruluş Sürecinde Başar

Türkiye'de 2. Dünya Savaşı yıllarında takip edilen ekonomi politikaları, hem -sınırlı bir kesimi hariç olmak üzere- burjuvazide, hem de halk kitlelerinde ciddi anlamda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bu süreçte memurların ve aydınların da desteğini yitirmiş, partinin en önemli destekçileri olan bu kesimler, savaş koşullarının beraberinde getirdiği ekonomik güçlüklerin etkisiyle partiden uzaklaşmışlardır. Bu yıllarda dünya genelinde demokrasi düşüncesinin etkisinin artmakta oluşu da sözü edilen kesimlerin CHP'den uzaklaşmalarında etkili olmuştur (Timur, 1991, s. 22-23). Batı demokrasilerinin savaştan zaferle çıkması, sadece halkın bazı kesimlerini değil, yöneticileri de etkilemiş, savaşın ardından ülke siyasi ve ekonomik anlamda liberalleşme eğilimi içerisine girmiştir. Bu süreçte siyasal sistemin geleceği açısından önemli bir gelişmeyi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşması teşkil etmiştir. İnönü, konuşmasında, bir muhalefet partisinin gereğine işaret etmiş, böylece Türkiye'de çok partili bir sistemin önü açılmıştır (Ahmad, 1996, s. 24-25). Ardından, 1 Aralık'taki açıklamasında, CHP içerisindeki muhalefetin lideri olan Celal Bayar yeni bir parti kuracaklarını beyan etmiş, 7 Ocak 1946 tarihine gelindiğinde Demokrat Parti kurulmuştur (Eroğul, 1990, s. 11-12).⁵

Ahmet Hamdi Başar ise CHP içerisinde çıkacak yeni bir partinin gündeme geldiği ilk zamanlardan itibaren sürecin içerisinde aktif bir biçimde yer almıştır. Bilindiği gibi DP'nin kuruluşuna giden süreç, 1945 yılının Mayıs ayında başlamıştır. 14 Mayıs 1945'te görüşmelerine başlanan "Toprak Reformu" tasarısına CHP içerisindeki bazı isimlerin tepkisi sert olmuş, bir hafta sonrasında başlayan bütçe görüşmelerinde de hükümet bu kişiler tarafından kuvvetli bir biçimde eleştirilmiştir. Haziran 1945 tarihine gelindiğinde CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü "Dörtlü Takrir" diye bilinen önerleriyle "milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde, hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" talep etmişlerdir (Eroğul, 1990, s. 9-11). Önerenin görüşülüp reddedilmesinden bir süre sonra "Dörtlü Takrir" sahiplerinden Adnan Menderes ve Fuad Köprülü *Vatan* gazetesinde liberal ve demokratik temalar etrafında hükümete muhalefet eden yazılar kaleme almaya başlamışlar ve 21 Eylül'de CHP'den ihraç edilmişlerdir (Eroğul, 1990, s. 11). Ahmet Hamdi Başar ise tam da bu tarihlerde, 25 Eylül 1945'te CHP'den istifa ederek⁶ yeni bir parti için Refik Koraltan ile birlikte çalışmalara başlamıştır. Başar, kurulacak yeni parti için hazırladığı program taslağı konusunda Koraltan'dan onay almış, sonrasında bu

⁵ Bilindiği üzere çok partili hayatın ilk muhalefet partisi ise Demokrat Parti değil, Nuri Demirağ'ın liderliğini yaptığı ve 27 Ekim 1945 tarihinde resmen faaliyete başlayan Milli Kalkınma Partisi olmuştur.

⁶ Başar'ın, çok partili sisteme geçişi, fikirlerini hayata geçirmek için önemli bir fırsat olarak gördüğü açıktır. Başar, tek partili dönemde de milletvekilliği için pek çok kez girişimde bulunmuş, ancak hiçbir zaman aday olarak gösterilmeyi başaramamıştır. Bu durum, Başar'ın anılarında şu ifadelerle yer bulmuştur: "Şunu gizleyemem: Ben 1930'dan sonra mebus olmak istiyordum. Meclis'te yararlı hizmetler yapabileceğimi sanıyordum. 1931'de yapılan seçim için müracaat etmedim, adaylık istemedim. Beni nasıl olsa seçerler diyordum. Gerçi mebus olmam maddeten benim aleyhimeydi. Ben Liman'da ayda 1000 liraya yakın para alıyordum. İstanbul'daydım ve rahatım yerindeydi. Mebus olursam Ankara'ya gidecek; elime de 3-4 yüz lira geçecekti. Bunu düşündüğüm yoktu. Seçselerdi sevine sevine mebusluk yapardım. Fakat beni seçmediler. Sonra her seçimde resmen Fırka'ya müracaat ederek adaylık istedim; hiçbir defasında listede adımlı göremedim" (Koraltürk, 2007a, s. 580-581).

iki isim, parti başkanlığı için düşündükleri Celal Bayar ile görüşmelere başlamışlardır. Koraltan ve Başar'ın, Bayar'ı, yeni bir parti konusunda ikna etmek için yoğun çaba sarf ettikleri bilinmektedir. Bu görüşmelerde Bayar ise genel olarak ihtiyatlı bir tutum içerisinde olmuştur (Koraltürk, 2007b, s. 65-67).

Bayar'ın bu tutumunu, İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı, yeni bir parti kurulmasını teşvik eden konuşmasının ardından terk etmesi ile birlikte ise Aralık ayında Dörtlülük Takrir sahipleri, kurulacak olan partinin programını hazırlamak üzere bir araya gelmeye başlamışlardır. Bu görüşmelerde takrir sahiplerinin dışında yer alan tek isim, Ahmet Hamdi Başar'dır. Başar, Koraltan'ın Ankara'daki evinde yapılan ve ilki 3 Aralık 1945 tarihinde gerçekleştirilen toplantılarda, "Dörtlülük" tarafından hazırlanan ancak esasen Menderes ve Köprülü tarafından şekillendirilen, "hürriyet" vurgulu program taslağına karşı çıkmış, Menderes-Köprülü ikilisiyle sürekli tartışma içerisinde olmuştur (Koraltürk, 2007b, s. 87-108). Ancak görüşmelerde Menderes-Köprülü kanadı Celal Bayar üzerinde daha büyük bir etki yaratmış, neticede Başar İstanbul'a dönerek partinin kuruluş sürecinin dışında kalmıştır.

Ahmet Hamdi Başar, İstanbul'a dönmesinin ardından, *Hürriyet Buhranı* adlı kitabını yayımlamış, kitabında DP'nin programında merkezi konumda yer alan hürriyet fikrini eleştirmiştir. Başar'ın bu konudaki eleştirel yaklaşımının esas sebebi, kendisinin, Türk toplumunun hürriyet düşüncesine inkılaplar yoluyla hazırlanması gerektiği yönündeki yaklaşımından kaynaklanmaktadır (Gül, 2011, s. 92). Öte yandan Başar, programını benimsemiş olmasa da, 1946 seçimlerinde milletvekili adayı olmak için DP'ye başvuruda bulunmuştur. Parti ile ilişkilerini Koraltan vasıtasıyla sürdüren Başar'ın adaylığı, Bayar ve Koraltan dışında tüm üyelerin onayladığı bir Parti Genel Kurulu kararı ile reddedilmiş, bu kararın alınmasında Başar'ın *Hürriyet Buhranı* kitabı da epeyce etkili olmuştur (Gül, 2011, s. 93-94). Böylece Başar, DP'nin kuruluş sürecinden dışlandığı gibi sonrasında partinin milletvekilleri adayları arasında da yer bulamamıştır. Ahmet Hamdi Başar'ın DP ile yeniden ilişkiye geçmesi ise 1950 seçimleri ile gerçekleşecektir.

3.2. 1950 Seçimleri ve Başar'ın Milletvekilliği

Ahmet Hamdi Başar, 1950 seçimlerinde DP tarafından İstanbul adayı olarak gösterilmiş ve milletvekili seçilmiştir. Henüz birkaç yıl öncesine kadar parti nezdindeki imajı hayli olumsuz olan Başar'ın aday gösterilmesinde Refik Koraltan'ın çabaları ve Başar'a kefil olması etkili olmuştur (Gül, 2011, s. 97). Ancak Koraltan'ın gayretlerinin Başar'ın adaylığında tek başına belirleyici olduğunu ifade etmek de doğru değildir. Başar tarafından 1946 yılının sonlarında kurulmuş olan İstanbul Tüccar Derneği'nin yürütmüş olduğu faaliyetler de DP ileri gelenlerinin Başar'a olan bakış açısının değişmesine katkı sunmuştur. Dernekteki çalışmalarının partiye kabul edilmesine sunduğu katkı Başar tarafından da "Menderes ve arkadaşlarının bana karşı besledikleri iyi olmayan duyguların değişmesi, İstanbul Tüccar Derneği'ndeki tarafsız, fakat kendi davalarını dolayısıyla destekleyen çalışmalarım ve tutumu sayesinde oldu" sözleriyle ifade edilmiştir (Koraltürk, 2007b, s. 177).

Başar, milletvekili seçilmesinin ardından ise farklı bir profile sahip bir siyasetçi olacağını çok geçmeden ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanlığı tartışmaları esnasında sergilediği tutum, henüz yeni Meclis toplanmadan Başar'ın Adnan Menderes ile arasının yeniden açılmasını yol açmıştır. Menderes ile DP'nin kuruluş sürecinden itibaren gerilimli bir ilişki içerisinde olan Başar'ın yeni kurulacak kabinenin liderliği için önerisi Celal Bayar olmuştur. Başar, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna ise tarafsız bir ismin oturması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sırada partideki genel eğilim ise başbakanlık makamına Menderes'in, cumhurbaşkanlığına ise Bayar'ın gelmesi yönündedir (Koraltürk, 2007b, s. 185-186). Neticede görev paylaşımı da bu şekilde olmuş ve Başar henüz milletvekilliğinin ilk günlerinde kritik bir konuda partideki genel eğilimin dışında hareket etmiştir.

Başar'ın Meclis kürsüsündeki ilk konuşmasında, CHP iktidarında takip edilen ekonomi politikalarının hedef alındığı görülür. Başar, Meclis konuşmalarında, önceki yıllarda kitaplarında ve makalelerinde öne sürdüğü tezleri, içinde bulunulan dönemin elverişli atmosferinin de etkisiyle çok daha açık ve keskin ifadelerle dile getirecektir. 31 Mayıs 1950 tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşma, Başar'ın bu dönemdeki yeni yönelimi bakımından ilk örneği teşkil etmiştir. Daha önce ifade edilmiş olduğu üzere, devletin işletmeciliğe soyunmasını doğru bulmayan ve "idari devlet" adını verdiği bürokrasinin ekonomi üzerinde belirleyici bir konumda yer almasına karşı duran Başar, konuşmasında, tek parti döneminde "memleketin bütün tabii kaynakları, madenleri, ormanları başlıca sanayii, bütün kara ve deniz nakliye

şebekesi, kredi müesseseleri elinde olan” devletin, vatandaşa iş sahasında rahat vermediğini ifade etmiş, böylesi bir devlet tipinin başka bir ülkede örneği olmadığını ileri sürmüştür. Başar’a göre tek parti dönemi boyunca ülke toprakları verimsiz kalmış, memlekete akan iş fırsatları değerlendirilememiştir. Yine bu yıllarda vatandaşlar fırsat bulduklarında iş sahalarını terk ederek paralarını ülke dışına çıkarmak durumunda kalmış, aydınlar susturulmuş, liyakat sahibi insanlar devlet yönetiminden uzak tutulmuştur. (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74). Başar’ın ülkede her alanda korkunç boşluklar bıraktığını ve derin yaralar açtığını ifade ettiği tek parti iktidarına ilişkin şu ifadeleri de çarpıcıdır:

“(…) Fakat bizim millet iradesiyle devirdiğimiz devlet tipi ortaçağda ve bu çağla modern çağ arasında ve Avrupa’da sadece siyasi ve askeri sahada yaşamış olan kapı kulu devletçiliğinin iktisadi hayata da hakim olmuş, mütekamil bir numunesi idi. Gösterişi modern, teşkilatı, vasıtaları modern, fakat ruhu ve esası tamamen ortaçağ idaresi bize Osmanlı İmparatorluğunun enkazı arasından geçti, bütün ruhu ile, zihniyetiyle dalkavukluğu ile, tahakkümü ile, ve hayatın ve milletin dışında kalan zorbalığı ve cehaleti ile aramızda uzun yıllar yaşadı” (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74-75).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altındaki ilk konuşmasında DP öncesinde takip edilen politikalara yönelik eleştirisini bu şekilde ortaya koyan Başar’ın Menderes Hükümeti’nden beklentisi ise, “bütün iktisadi ve sosyal hayatı” tahakkümü altına almış olan “kapıkulu devleti”nin tasfiyesidir. Bu, aslında Başar’ın öteden beri üzerinde durduğu bir meseledir. Başar, *İktisadi Devletçilik* serisinden itibaren, “modern devlet”i kurmanın peşindedir. Bu hedefe, devlet dairelerinde liyakat esas alınarak gerçekleştirilecek geniş kapsamlı bir değişim ile varılacaktır. Başar’ın planları içerisinde yalnızca kamu kurumları da yoktur; “kapıkulu” nun⁷ yerleşmiş vaziyette olduğu “belediyeler, ticaret odaları, borsalar, birlikler, dernekler, anonim şirketler, sigorta şirketleri” gibi devletle ilişkili bütün kurumlarda da Başar’a göre kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirilmesi gerekmektedir (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 75-76).

Başar’ın TBMM’de yaptığı ilk konuşma, kendisinin, partisi tarafından gündeme getirilen önerileri sorgusuz sualsiz kabul etmeyecek, bunlara eleştiriler getirecek bir milletvekili olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Başar, söz konusu konuşmasında, hükümet programında tespit etmiş olduğu eksiklikleri de ifade etmiş, bu noktaların açığa kavuşturulmasının önemine işaret etmiştir. Başar’a göre hükümet programındaki önemli bir eksiklik, önceki hükümetten devralınan durumun tam manasıyla ortaya konmamış olmasıdır; program içerisinde, devlete ait masraflarda ve vatandaşların vergi mükellefiyeti konularında önceki iktidar döneminde meydana gelen artış yer bulmuş olsa da, devir bilançosu eksik rakamlara dayanmaktadır. Başar, bu nedenle, Menderes’in önceki hükümetin üzerine yeterince gitmediğini de düşünmektedir. Başbakan tarafından programda tasvir edilen memleket manzarasını “bütün karanlığına ve acıklılığına rağmen” yetersiz bulan Başar’a göre, içinde bulunulan durum “müsamahalı” bir dille kaleme alınmıştır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74).

Ahmet Hamdi Başar’ın DP’deki yılları süresince, beraber görev yaptığı milletvekili arkadaşlarının tutumlarından da rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Başar’a göre birçok DP’li milletvekili, hükümetin kurulması ve başına Adnan Menderes’in getirilmesiyle görevlerini tamamlamış oldukları düşüncesindedir; bundan sonra yapmaları gereken, Başbakanın taleplerini yerine getirmek ve muhalefetle mücadele etmekten ibarettir (Koraltürk, 2007b, s. 189). Başar, milletvekillerinin ülkenin sorunlarına ilgisiz olduğu düşüncesindedir. Bu fikrini pekiştiren bir gelişme, Meclis tatili öncesinde gerçekleşir. Başar, Meclis’in tatile girdiği dönemde, ülkeyi dolaşacak ve halkın sorunlarını tespit edecek “ihtisas komisyonları”nın oluşturulması gündeme getirir. Bu planını DP’li milletvekillerine açtığında ise umduğu karşılığı bulamaz. Başar, bu planını ve karşılaştığı tepkiyi anlarında şu ifadelerle aktarmaktadır:

⁷ Başar, aynı konuşmasında “kapıkulu”nu şu şekilde tarif etmektedir: “Bir kapıkulu, ancak Devlet kapısında çalışmaya layık ve bunun haricinde kalırsa denizden çıkmış balık gibi yaşıyamayan gençler yetiştirir. (Alkışlar) Bu gençler iktisadi hayatta (Hadım) olmuş insanlara benziyor, hemen hiçbir işe yaramıyor, o derecede ki, serbest hayatta memurluk için tavsiye verdiğimiz gençleri ‘Üniversite mezunu’ diye takdim ettiğimiz müesseseler sırf bu vasıflarından dolayı almıyorlar. Ve bizden tahsilsiz genç istiyorlar” (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 76).

“Meclis’in, 22 Mayıs’ta başlayan olağanüstü toplantısı Temmuz ortalarına doğru bitecek ve Kasım’a kadar tatil başlayacaktı. Bu tatil sırasında Demokrat mebuslar, aramızda ekipler kurarak bütün yurdu karış karış gezebilirdik. Memleketi tanır; halkın dertlerini ve dileklerini öğrenir; sonra Ankara’da buluşarak topladığımız malzemeleri ortaya koyarak; kurduğumuz ihtisas komisyonlarında neler yapacağımızı kararlaştırırdık. Parti Meclis Grubu durmadan çalışacak, hükümete ışık tutacak ve onu aynı zamanda kontrol edecekti.

Gülünç denecek derecede hayalperest bir insan olduğumun o zamanlar pek farkında değildim.

İhtisas komisyonları kurulması ve bu yaz tatili devresinde yurdu, belirli bir program altında, dolaşacak ekipler hakkında bir proje hazırlayarak bunu teksir ettirdim. Bütün Demokrat mebus arkadaşlarıma dağıtarak bu konularda bir prensip kararına varmak üzere kendilerini 15 Haziran günü Meclis kitaplığında toplantıya çağırdım. O gün, eksik olmasınlar, on-on beş arkadaş geldi. Dertleştik. Parti Meclis Grubu’nda ihtisas komisyonları kurularak kesif çalışmaya başlamak, ancak normal Meclis toplantısı zamanından, yani Kasım’dan sonra olabilirdi. Şimdi belki bir ay sonra Meclis kapanacaktı. Yurdu ekipler halinde gezme işine gelince, bu pek pratik değildi. Zaten bütün arkadaşlar, tatil dolayısıyla kendi seçim bölgelerinde dolaşacaklardı. Hepsinin oralarda yapacak birçok işleri vardı. Gidip gezsinler, seçmenleriyle tema etsinler; Kasım’da toplanır, bir arada bütün halkın dertlerini, dileklerini görüşürdük” (Koral Türk, 2007b, s. 190-191).

3.3. Dış Ticarete Liberasyon Karşısında Başar

Başar’ın milletvekilliğinin henüz başlarından itibaren DP’nin dış ticaretteki uygulamalarına da mesafeli yaklaştığı bilinmektedir. Bilindiği üzere Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, 7 Eylül 1946 tarihinde alınan kararlarla devalüasyona ve dış ticarete liberasyona gidilmiş; bu gelişme, ihracata yönelik büyük çiftliklerin ve ticaret sermayesinin karlarını artırmalarını beraberinde getirirken, sınai gelişmeyi ise olumsuz yönde etkilemiştir (Gülalp, 1983, s.44-45). Bu politikalar, DP’nin ilk yıllarında da sürdürülmüş, DP iktidara gelmesinin hemen akabinde, Haziran 1950’de 11704 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ithalattaki liberasyonu bir üst aşamaya getirmiştir. Sonrasında, 1953 yılına gelinceye kadar dış ticarete koruma önlemleri sınırlı tutulmaya devam edilmiştir (Boratav, 2008, s. 100). DP’nin bu yöndeki politikalarının ülke ekonomisi için sakınca arz ettiğini savunan Başar, liberasyonun meydana getirebileceği zararları önleyeceğini ileri sürdüğü birtakım tedbirleri gündeme getirmiştir. Ancak Başar, partisinin bu konudaki yaklaşımını değiştirememiştir. Bunda belirleyici etken olarak, Başar’ın endüstri kapitalizminin gelişimini hedeflemesine karşılık, DP’nin esasen tarım ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden bir parti olması gösterilebilir. Ekonomide 1946 sonrasındaki yönelim, en fazla bu kesimlerin gelişimine katkı sağlamış, DP iktidarının özellikle ilk yıllarında da söz konusu çevrelerin beklentilerini karşılayacak politikaların uygulanmasına devam edilmiştir. Başar’ın konuya ilişkin önerileri ise şu üç madde etrafında toplanmıştır: Gümrük tarifelerinin derhal %95 oranına kadar yükseltilmesi; gümrüklerle himaye edilmesi mümkün olmayan ve liberasyonla birlikte ülkeye girişi artan otomobil, çamaşır makinesi, buzdolabı gibi eşyalara lüks vergisi konulması; piyasa için mal üretmekte olan tarımsal işletmelerin Gelir Vergisi kapsamına alınması. Bu üç tedbirin ithalatı frenlemek, Hazine’nin gelirlerini artırmak ve enflasyonun önüne geçmek için şart olduğunu düşünen Başar, liberasyon konusunda çok daha farklı bir bakış açısına sahip olan Menderes ile bu konuda da karşı cephelerde yer almıştır (Koral Türk, 2007b, s. 193-194). Burada işaret edilmesi gereken önemli bir nokta, Başar’ın Tüccar Derneği’ndeki faaliyetleri sayesinde kabul gördüğü DP içerisinde artık sanayi burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden bir figür haline gelmiş olmasıdır. Belge’nin de işaret etmiş olduğu üzere Başar, Türkiye’de sermaye birikiminin nasıl gerçekleşeceği konusunda ne CHP politikalarını doğru bulmakta ne de DP’nin tarım kapitalistlerini ve tüccarları önceleyen tutumunu desteklemektedir. Devletçi bir anlayış içerisinde sanayi burjuvazinin güçlendirilmesinden yana duran Başar’ın ithalata yönelik vergilendirme talepleri, partiye yakın olan çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Nitekim, Başar’ın kurucusu olduğu İstanbul Tüccar Derneği’nden ihraç edilmesi de yine endüstri kapitalizmini önceleyen tutumu ve Menderes’in politikalarına karşı duruşundan kaynaklanmıştır. (Belge, 1976, s. 17-19).⁸

Başar’ın partinin genel politikası ile ayrı düştüğünün görüldüğü bir gelişme de 9 Şubat 1951 tarihinde TBMM’de görüşülen ve “Memurlara ait geçici tazminatların, yabancı dil ikramiyelerinin ve başka bazı ikramiyelerin kaldırılmasına ilişkin kanun” olmuştur. Bu görüşmelerde, 1930 yılındaki vergilendirmeleri

⁸ Başar’ın dernekten ihracı 1954 yılında gerçekleşecektir.

de örnek göstererek, mali güçlüklerle karşılaşıldığında ilk iş olarak işçi ve memurlardan kesintiler yapma yoluna gitmenin doğru olmadığını savunan Başar, tasarının reddi için muhalefet şerhi vermiş olan milletvekilleri arasında yer almıştır. Başar, bütçeye ciddi anlamda bir tasarruf sağlamayacağını belirttiği bu tedbirin tamamen karşısında görüş bildirmiş, özellikle Devlet İşletme Çiftlikleri'nde oldukça ağır koşullarda çalışan memurların durumuna dikkat çekerek, tasarıdan hiç değilse üretme çiftliklerinin kaldırılmasının gerektiğini ifade etmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 89-90). Konuya ilişkin olarak Meclis'e bir önerge de sunan Başar'ın itirazları ise dikkate alınmamış, kanun olduğu gibi kabul edilmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 100).

Başar'ın yine 1951'in başlarındaki bir başka icraati, partisiyle arasındaki mesafenin daha da açılmasına yol açacaktır. Orman Genel Müdürlüğü'ne ait bütçe üzerinde çalışmak üzere raportör olarak görevlendirilen Başar, bütçe incelemesi esnasında tespit ettiği usulsüzlüklere⁹ ilişkin olarak 60 sayfalık bir rapor hazırlayacak, bütçenin reddedilmesi yönünde görüş bildirme kararı alacaktır. Başar'a göre bu kararı almasındaki gerekçe, mensubu olduğu DP'nin, CHP döneminde başlamış olan usulsüzlüklere dahil olmasının önünü almaktır (Koraltürk, 2007b, s. 244). Konuya ilişkin TBMM'de yaptığı konuşmada "belki parlamento hayatımızda ilk defa, her halde bizde ilk defa olacaktır ki, Bütçe Komisyonunununun raportörü, bir bütçeye muhaliftir" ifadelerini kullanan Başar (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1027), "orman faciası" adını verdiği ve 14 yıllık bir geçmişi olduğunu belirttiği (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1035) sorunun çözüme kavuşturulması için öneriler de sunacak, ancak dikkate alınmayacaktır. Başar'ın bütçe konusundaki görüşlerini komisyon toplantılarında ortaya koymanın yanı sıra gazeteler aracılığıyla kamuoyu ile de paylaşması (Gül, 2011, s. 101-102) ise parti içerisinde kendisine yönelik olumsuz bakış açısını daha da kuvvetlendirecektir. Başar, anılarında "parti içinde ikinci çatlak sesim" diye anlattığı (Koraltürk, 2007b, s. 245) bu gelişmenin üzerinden çok zaman geçmeden, aynı yılın Mayıs ayında, bu kez de oldukça kapsamlı bir kanun teklifiyle dikkatleri çekecektir.

3.4. Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi

Başar'ın DP'de geçirdiği yıllardaki en önemli girişiminin Meclis'e 16 Mayıs 1951 tarihinde sunduğu Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi olduğu söylenebilir. Başar, Milletçe Kalkınma Kanunu için hazırlıklara henüz 1950'de, Meclis'in tatile girdiği dönemde başlamıştır. Kanun teklifini hazırlamadan önce İskenderun, Ceylanpınar, Viranşehir, Nusaybin, Mardin, Diyarbakır, Batman, Malatya, Kırıkkale, Eskişehir, Bolu ve Kastamonu gibi pek çok ilde ve ilçede gözlemlerde bulunan Başar, bir ay civarında süren seyahatinin ardından tespit ettiği eksiklikleri ve bunlara yönelik önerilerini yazmaya girişmiş (Koraltürk, 2007b, s. 196-206), neticesinde ortaya 273 maddelik bir teklif çıkmıştır. Hazırlamış olduğu kapsamlı teklifini *Milletçe Kalkınma Davamız* başlıklı bir kitap olarak da yayımlayan Başar'ın bu girişimi de esasen kendisinde öteden beri mevcut olan, devlet eliyle Batılı anlamda bir burjuvazi oluşturma yönündeki çabalarının tezahürlerinden biri olma anlamı taşımaktadır. Kanun'un gerekçesinde, Başar'ın, DP'nin genel yönelimi ile olan uyumsuzluğu da şu ifadeleriyle yeniden açığa çıkaracaktır:

"Yeni iktidarın memleket idaresindeki programı devleti iktisadi hayata müdahaleden uzak tutan ve bu hayatı halkın serbestçe kendi iradeleriyle yürütmelerini isteyen, yani iktisadi hürriyeti esas alan bir politikaya dayanmış olduğuna göre, bu yola devletçiliği reddetmekle değil, bilakis devletçilik sayesinde

⁹ Başar anılarında bunları şu şekilde anlatmaktadır: "Ormanda devletçiliğe 1938 sonlarında yürürlüğe giren 3116 sayılı kanunla girişilmiş, ama, o zaman özel ormanlara el konmamış. 1945'te çıkarılan 4785 sayılı kanunla bütün ormanlar devletleştirilmiş, tüzel ve özel kişilere, vakıflara, köylere, belediye ve özel idarelere, kamu özel kişilere ait ne kadar orman varsa hepsi devlete geçmiş. Bu geçiş sırasında ne büyük haksızlıklar, ne büyük suistimaller olmuş! Nasıl 750 liraya müsadere edilen bir orman için sonra mahkeme 7 buçuk milyon lira kıymet biçmiş; nasıl köylü zulüm görmüş ve şu 14 sene içinde ormanlar nasıl canavarca tahrip edilmiş, bunlara ait örnekleri vesikalarıyla birlikte topladım. Ormanlar devletleştirildikten sonra kaçakçılık iki misline çıkmış. Kaçakçıların kestiği ağaçlar, devlet işletmesinin kestiğinden çok fazla. Yangınlar son derece çoğalmış. Orman köylüleri sefalet içinde kaldıklarından, ormana düşman olmuşlar: Yakıp tarla yapıyorlar. Devlet, ormanlarda en ufak ölçüde olsun bir yenilik getirmemiş; hiçbir yatırım yapmamış; ama dağ başlarında saraylar, lüks binalar yapmış ve büyüklere dağ dinlenme yeri olan bu binaların şahane döşentileri için on milyonlarca lira harcanmış. Bir har vurup harman savurmak ki, dünyada eşine emsaline rastlanması imkansız. Bütün bu harcamalar, israflar da halkın sırtına hiçbir kanun olmadan zoraki vergi şeklinde yüklenmiş. Kısası Anayasa'ya, kanunlara, bütçe usullerine, devlet idare sistemine tamamen aykırı bir tatbikat on dört seneden beri sürüp gitmiş" (Koraltürk, 2007b, s. 243-244).

gitmek mümkün olduğuna inanmış bulunuyoruz. İşte teklif ettiğimiz kanun projesinin temel fikri budur” (Başar, 1951, s. 19).

Yine gerekçede Başar tarafından vurgulanan temel noktalar da anılan yıllarda DP’de hakim olan¹⁰ iktisadi anlayıştan farklı bir bakış açısının birer neticesi olarak karşımıza çıkar. Örneğin Başar’a göre “iktisadi hayata devlet müdahalesini ve devletçiliği reddeden fikirler, bugünkü dünya realitesine uymamakta ve hakim dünya fikriyle tezat teşkil etmektedir” (Başar, 1951, s. 19). Bu nedenle Başar için ekonomiye devlet müdahalesi, içinde bulunulan koşullarda elzemdir. Türkiye’nin yalnızca devletçilik yoluyla Batılılaşabileceğini savunan Başar, kanunun gerekçesini kaleme alırken bir kez daha Türkiye’de bürokrasi hakimiyetinin beraberinde getirdiği neticelere dikkat çekmiştir. Buna göre, devletin, iktisadi hayatın dışında olan bir sınıfın kontrolünde olması, Avrupa’da birkaç yüzyıl önce görülen “geri tipte” bir devlet kapitalizminin Türkiye’de 20. yüzyılda hakimiyet kurabilmesine yol açmıştır (Başar, 1951, s. 20-21). Belge’nin de ifade etmiş olduğu üzere “temiz bir kapitalizmden” yana olan Başar (Belge, 1976, s. 17), Batı’dakine benzer bir sınıflı toplum yapısının Türkiye’de de oluşturulması gayreti içerisinde olmuş, Türkiye’nin özel koşullarında bunun devletçilikle sağlanabileceğini savunmuştur. Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi’nin gerekçesinde bir kez daha karşımıza çıkan, demokrasinin devletçilikle tezat teşkil etmediği yönündeki vurgu da, Başar’ın arzu edilen koşullar ortaya çıkarılana dek hürriyeti erteleme yönündeki eğilimin bir neticesidir. Başar, söz konusu eğilimini, bu kez şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

“Onsekiz ve Ondokuzuncu Asırlarda hakim dünya fikri olan demokrasi, devletçilikle tezat halinde idi ve yalnız hürriyet fikriyle birlikte yaşardı. Yirminci Asrın ilk yarısı bir taraftan demokrasiye, öbür taraftan da devletçiliğe tezat olan iki büyük fikir cereyanı ve bunların neticesinde doğan harplerle geçti ve bu suretle Ondokuzuncu Asır son medeniyet nizamının tez, Yirminci Asrın ilk yarısı ise antitez devri olarak yaşandı. İçinde bulunduğumuz asrın ikinci yarısının bir senteze doğru gittiği açıkça görülmektedir. Bu sentez *hürriyetle devletçiliğin demokrasi hamuru içinde birleşmesi* suretiyle doğmaktadır. Medeniyetin yeni dünya fikrinin buna dayanacağı anlaşılmaktadır” (Başar, 1951, s. 19-20)

Başar’ın büyük beklentilerle kaleme aldığı ve üzerinde çokça çalıştığı teklifi, Anayasa’ya aykırılık taşıyıp taşımadığının belirlenmesi amacıyla yaklaşık iki yıllık bir süre boyunca Anayasa Komisyonu’nda bekletilmiştir (Koraltürk, 2007b, s. 256-257). Başar, bu sırada, kanun teklifini içeren kitabını milletvekili arkadaşlarına da dağıtmış, ancak umduğu ilgiyi göremediği gibi, tepkilerle de karşılaşmıştır. Başar’ın parti içerisinde en yakın olduğu kişilerden biri olan Refik Koraltan dahi kanun teklifini gereksiz bulmuş ve Başar’ı eleştirmiştir. 1953 yılının Mart ayına gelindiğinde ise teklif en sonunda Anayasa Komisyonu’nun gündemine girmiş; Başar’ın teklifini incelemek üzere raportör olarak seçilen Zühtü Hilmi Velibeşe tarafından hazırlanan 30 sayfalık raporda, kanunun amacının Marksist bir rejim kurmak olduğu iddia edilmiştir. Rapora göre teklif, iktisadi bir kanun görünümü altında mevcut düzenin kökten değişimini hedef almaktadır (Koraltürk, 2007b, s. 257). Başar, bu ve benzeri iddiaların yer aldığı raporu 25 sayfalık başka bir raporla cevaplasa da (Koraltürk, 2007b, s. 263), neticede iki yıl civarında bir süre boyunca sonucunu beklediği bir girişiminden daha umduğu sonucu alamamıştır.

Öte yandan Başar, 1951 yılının Mayıs ayında meclise sunduğu Milletçe Kalkınma Kanunu Teklifi’nin sonrasında da parti politikalarıyla ilgili hatalı gördüğü noktalara ilişkin görüş bildirmeye devam etmiştir. Başar’ın değerlendirmelerinde dikkat çeken nokta, itirazlarını sunduğu konuların kendisinde tek partili yıllarda öne çıkmış olan vurgularla büyük oranda paralellik içerisinde olmasıdır. Örneğin Başar, Türkiye’de yabancı yatırımların teşviki ile ilgili kanun Meclis gündemine geldiğinde, yabancı sermayeye tanınacak imtiyazların milli para üzerinde yapabileceği olumsuz etkilere dikkat çekecek, ülkenin bu girişimden zararla çıkmaması için sermayenin Türkiye’ye hangi şartlarda gelmesi gerektiğine ilişkin önerilerini sunacaktır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 9, Birleşim: 106, Tarih: 30.07.1951, s. 429-431). Daha önce ifade edilmiş olduğu gibi Başar, belli çevrelerin devletin

¹⁰ Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında “liberal” olarak nitelenebilecek bir iktisadi politika takip etmişse de, Boratav’ın göstermiş olduğu üzere 2. Dünya Savaşı sonrasındaki genişleme konjonktürünün sona ermesi ile birlikte 1954 yılından itibaren kontrollü bir dış ticaret rejimine yönelmek durumunda kalmıştır. Bunun neticesinde parti, iktidarının geri kalan döneminde devletçiliğe yakın bir çizgide hareket etmiştir (Boratav, 2008, s. 107-110).

sunduğu imkanlarla büyük karlar elde etmesini eleştirmiştir. Tek parti döneminde gümrük tarifesiyle yararlanarak sanayi ürünlerini yüksek fiyatlardan satma imkanı bulan ve bu şekilde servet sahibi olan sanayiciler, Başar tarafından sıklıkla eleştiri konusu edilmiştir.¹¹ Başar'a göre sanayicilere tanınan bu tip kolaylıklar, burjuva sınıfı oluşturmanın ve ülkeyi kalkındırmanın doğru yöntemi olma anlamını taşımamaktadır. Başar, çok partili hayata geçişin ardından uygulamaya konulan ve DP tarafından da benimsenen, ekonomide liberasyonu artırma yönündeki politikaları da doğru bulmamıştır. Dış ticaretteki kontrolsüzlüğün ülkeyi kısa bir zaman zarfında ağır ekonomik şartlara sürükleyeceği düşüncesinde olan Başar, liberasyon politikalarını da salt belli çevrelerin zenginleşmesine yarayan, ülke kalkınmasına faydası olmayacak uygulamalar olarak kabul etmiştir. Başar'ın sanayileşme esaslı kalkınmacılık anlayışı,¹² ticaret burjuvazisinin önünü açma yönündeki girişimlere olumsuz yaklaşımının temel sebebinin teşkil etmiştir. Yine bu bakımdan DP'nin spekülasyon kazançlarına imkan hazırlayan politikaları da Başar tarafından eleştirilmiştir. Bunun dikkat çekici bir örneği, Başar'ın tapu ve kadastro harçlarındaki suiistimalleri önlemeye yönelik önerilerinde karşımıza çıkar. Başar'a göre haksız kazanç yaratan bu tür suiistimallerin önüne geçmek için bu konudaki cezalar artırılmalıdır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 747-748). Keza Başar, devlet yatırımlarının arttığı yerlerde fiyatların yükseldiğini, bu nedenle buralarda satışların vergilendirilmesi gerektiğini savunmuş, ancak bu önerisi de parti içerisinde hoş karşılanmamıştır (Belge, 1976, s. 18-19).¹³

3.5. 1953 Bütçe Görüşmeleri ve Başar'ın İstifası

Ahmet Hamdi Başar'ın, milletvekilliğinin henüz ilk aylarından itibaren DP tarafından takip edilen ekonomi politikalarını çeşitli yönlerden eleştirdiğine daha önce yer verilmişti. Başar, 1953 yılına gelindiğinde ise bu konudaki eleştirilerini daha da keskinleştirecektir. 1953 bütçe görüşmelerinde dış ticarete gitgide artış gösteren açığın "arızı" değil "bünyevi" olduğunu savunan Başar, söz konusu açığın giderilmesi için kapsamlı tedbirler alınması gerektiğini vurgulayacaktır (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 403-404). Başar, bütçe görüşmelerinde ayrıca, Türkiye ile ticari ilişki içerisinde olan ülkelerde toptan eşya fiyatlarında yaşanan düşüşe karşılık olarak Türkiye'de fiyatların yükseldiğini, hayat pahalılığının özellikle gıda maddelerinde artış gösterdiğini ifade etmiş, Bütçe Komisyonu ve hükümet raporlarında bu noktaların gözden kaçırılmaya çalışıldığını ileri sürmüştür (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 400-401). "İktisadi devletçilik"ten yana duran Başar açısından DP'nin iktisadi hürriyet yanlısı politikaları, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların gereğini yansıtmamaktadır. Başar açısından hem siyasi hem de ekonomi alanında gerçek anlamda hürriyete ulaşmak, öncelikle etraflıca tasarlanmış devletçi bir politikanın takip edilmesi ile gerçekleşecektir. Başar, DP'de hakim olan ekonomi anlayışını ve bu anlayışın yarattığı tikanıklığı, 1954 yılında kaleme aldığı yazılarından oluşan *Demokrasi Buhranları*'nda da şu şekilde ifade edecektir:

¹¹ Başar'ın Atatürk'le *Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* adlı kitabındaki şu ifadeleri, bu tür yollarla zenginleşen sanayicilere ve himaye yoluyla sanayileşmeye yönelik eleştirilerinin bir örneğini teşkil etmektedir: "Gümrük duvarları arkasında son senelerde yer yer türeyen iptidai bir sanayi var: işte demir telleri keserek çivi yapan, çiviye dış piyasa fiyatının on misline satan, milli sanayi olduğu için demir telleri de ham madde diye gümrüksüz sokan şu çivi fabrikası, eski bir medresenin yıkık duvarları arkasına kurulmuştur. İşte şu, yine dışardan ham madde diye gümrüksüz getirdiği, telleri sadece galvanize edip mamul halde yine on misline satan meşhur fabrika (!) Galatada bir arsa aralığındaki salaşın altındadır. İşte şu bakır mamulâtı fabrikası mahallemizin köşesinde, eski bir taş evde kurulmuştur. Fabrikanın saçtan yapılmış bacasından her gün bütün mahalleye yayılan kurum, halka pencereleri açmağa bile müsaade etmez. Mahallenin şikayete hakkı yok! Bunlar vatanın selameti için çalışıyorlar" (Başar, 1945, s. 97).

¹² Tekrar vurgulamak gerekirse Başar, ülkenin endüstriyel gelişimini esas alsada da, tek parti döneminin bu yöndeki hamlelerini de başarısız bulmaktadır. Başar'a göre burjuva sınıfının oluşumunu sağlayacak koşulların yaratılmaması, Türkiye'de burjuvazinin tamamen devlet desteklerine ve himayeciliğe bağımlı kalmasına yol açmakta, bu durumda gerçek anlamda bir sanayileşme de gerçekleştirilememektedir.

¹³ Başar'ın 1952 yılında TBMM'de yaptığı bir konuşmada işaret ettiği bir husus da kendisindeki Batı tipi bir ekonomi modeli yaratma arzusunun ortaya koyması bakımından önemlidir. Sözü edilen konuşmasında Türkiye'de bir vergi reformunun şart olduğunu savunan Başar, "modern karakterde" bir vergi sisteminin uygulandığı ülkelerde doğrudan vergilerin dolaylı vergilerin toplamından fazla olduğunu ifade eder (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 796). Başar'ın bu tip önerilerinin DP milletvekilleri arasında ilgili görmediği, hatta bunların zaman zaman eleştiri konusu edildiği bilinmektedir.

“D. Parti, siyasi hürriyete inandığı kadar iktisadi hürriyete de inanmış gözüküyordu. İş başına geçtikten sonra ticaret ve iş sahasını tamamen serbest bırakmak, devlet işletmeciliğini tasfiye ederek bunları da fertlere devretmek ve elden geldiği kadar devleti ticaret ve iktisat sahasından çekmek azmiyle işe başladı. Bu davranışın icabı olarak Hükümet, dış ticaret işinde Avrupa Tediye Birliği anlaşmasına kayıtsız şartsız girerek ithalatın yüzde altmışına tekabül eden kısmını, diğer akit devletler gibi, serbest bıraktı. Diğer sahalarda da bu prensibe uygun tuttuğu politikalarından dolayı büyük sermaye ve servet toplayanlar çoğaldı; sanayi ve diğer sahalarda olmasa bile ziraat sahasında servet terakümleri oldu; memleketin toprakları işgüzarların eline geçti ve liberal bir politika hüküm sürmeye başladı. Fakat iktisadi sahadaki hürriyetçiliğin de, siyasi sahadaki gibi realitelerimize uymadığı kısa bir zaman sonra anlaşıldı. Liberasyon sistemine girmemizden sonra ithalatın duraklaması, bedellerinin ödenememesi için bir sene gibi kısa bir zamanın geçmesi kafi gelmişti” (Başar, 1956, s. 13-14).

Bütçe görüşmelerindeki eleştirileri, Başar'ın parti içerisinde daha önce olmadığı kadar sert tepkilerle karşılaşmasını beraberinde getirmiştir. Başar'a tepki gösterenler arasında yer alan Menderes, Başar'ın milletvekilliğinin başından beri partisinin politikalarını eleştirdiğini belirterek, eleştirilerinin yerinin Meclis değil parti grup toplantıları olması gerektiğini ifade etmiştir (Gül, 2011, s.117-118). Başar'a tepki gösteren bir diğer isim olan İktisat Vekili Zühtü Hilmi Velibeşe ise Başar'ın ekonomiyi bilmediğini, kendisine ihracatı yasaklamak gibi önerilerde bulunduğunu ifade etmiştir. Milletçe Kalkınma Kanunu teklifinin ise hiçbir parti tarafından kabul görmeyecek bir içeriğe sahip olduğunu savunmuştur (Gül, 2011, s.117).

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, Başar'ın 1953 yılı bütçe görüşmelerinde ortaya koyduğu değerlendirmelerinin, Milletçe Kalkınma Kanun teklifi ile ilgili rapor üzerinde etki yaratmış olması kuvvetle muhtemeldir. Önceki paragraflarda belirtilmiş olduğu üzere teklif, uzunca bir süre bekletildikten sonra ancak 1953 yılının Mart ayında Anayasa Komisyonu'na incelemeye alınmıştır. İnceleme sonucunda Nisan ayı içerisinde çıkan raporun içeriği, Başar'ın üzerindeki baskıyı artırmıştır. Aynı yılın sonlarına gelindiğinde ise Başar parti içerisindeki anti-demokratik eğilimlerin giderek kuvvet kazanmasından da hayli rahatsız vaziyettedir. DP'de umduğunu bulamayan Başar, 16 Aralık 1953 tarihli bir dilekçeyle partiden istifa edecektir (Başar, 1956, s. 16). CHP'nin devletçiliğine “kapıkulu devleti”nin devamını sağladığı gerekçesiyle karşı duran, DP'yi arzu ettiği yönde bir ekonomik dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için fırsat olarak gören ancak kısa zamanda hayal kırıklığı yaşayan Başar, istifa dilekçesinde partiden ayrılmasının gerekçelerini de uzun uzadıya izah edecektir. Buna göre Başar, ilk günlerden itibaren partisinin takip ettiği ekonomi politikalarını hatalı bulmuş, ülkede çok esaslı reformlara girişilmesi gerektiğini savunmuş, bu konulardaki görüşlerini ve önerilerini açıklıkla ortaya koyduğunda ise çoğu zaman kayıtsızlıkla karşılanmıştır. Dilekçesinde, milletvekilliği yaptığı üç buçuk yıllık süre zarfında hükümet ve parti tarafından meclis grubuna hiçbir önemli konunun danışılmadığını ve rejimin gitgide diktatörlüğe doğru ilerlediğini de ifade eden Başar, buna paralel olarak partinin de tamamen liderin kontrolü altına girdiğini belirtmiştir. Başar'a göre bu şartlarda yapacağı çalışmalarından fayda gelmesine olanak kalmadığından, istifa kaçınılmaz hale gelmiştir; kendisinin, inandığı yolda serbestçe hareket edebilmesi, ancak partiden ayrılmasıyla mümkün olacaktır (Başar, 1956, s.96-100).

Ahmet Hamdi Başar, DP'den istifa ederken, partinin gidişatından hoşnutsuzluk duyan milletvekili arkadaşlarının bir bölümünün de kendisini takip edeceği inancındadır. Başar, hiç değilse on beş-yirmi kişilik bir grubun da kendisinin ardından partiden ayrılacağını düşünmektedir. Ancak bu gerçekleşmez. Başar, halihazırdaki bağımsız milletvekilleriyle Meclis'te bağımsız bir blok kurmak için görüşmeler yaptığında da umduğu ilgiyi göremez. Bir kez daha tek başına kalan Başar, 1954 yılının Mayıs ayındaki seçimlerde bağımsız olarak CHP listelerinde yer almak isteyecek, bu talebi parti tarafından kabul görmeyecektir. Başar, sonrasında aynı şartını kabul eden Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden aday olarak gösterilse de bu kez milletvekili seçilmeyi başaramayacak (Koraltürk, 2007b, s. 278-279), ancak ilerleyen yıllarda da siyasi alandaki faaliyetlerini devam ettirecektir.

SONUÇ

Ahmet Hamdi Başar, öncülüğünü de kendisinin üstlendiği çeşitli kuruluşlar aracılığıyla ve yoğun yayın faaliyetleriyle, Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin bakış açısını ve önerilerini yaşamı boyunca sürekli bir biçimde ortaya koymuş bir isimdir. Başar henüz tek parti döneminde şekillendirmiş olduğu “iktisadi

devletçilik” anlayışını ilerleyen yıllarda da büyük ölçüde devam ettirmiş, dönem dönem eline önemli fırsatlar geçmiş olsa da hayalindeki kalkınma planının uygulamaya geçirilmesini hiçbir dönemde sağlayamamıştır. Başar, bürokrasinin ekonomi üzerindeki denetiminin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuş, “iktisadi devletçilik” anlayışı çerçevesinde ekonomi alanının planlı bir biçimde girişimcilere bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Başar'ın düşüncesindeki bu plan çerçevesinde devlet aşamalı bir biçimde iktisat sahasından çekilecek, bu alan nihayetinde tamamen sermaye sahiplerinin kontrolü altına girecektir. Devletin işletmecilikle değil, girişimciliğin şartlarını oluşturmakla meşgul olması gerektiği düşüncesinde olan Başar, bu bakımdan tek partili dönemde takip edilen ekonomi politikalarını hatalı bulmuştur. Bu çalışmada üzerinde yoğunlaşmış olan DP milletvekilliği yılları da Başar için hüsrarla sonuçlanmıştır. Erken Cumhuriyet'in devletçiliğini “kapıkulu hakimiyeti”ni artırdığı gerekçesiyle eleştiren Başar'ın, DP'nin ekonomi politikalarına yönelik tenkitlerinde ise bu kez partinin devletçilikten uzak durma yönündeki eğilimi etkili olmuştur. DP'nin, kapitalizmi aşamalı bir biçimde yerleştirmekten ziyade ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin hızlı bir şekilde zenginleşmesini önceleyen politikalarını hatalı bulan Başar, Meclis kürsüsünden dillendirdiği itirazlarında esasen DP'nin kalkınmacılığının belirtilen yöndeki yönelimini eleştiri konusu etmiştir. Türkiye’de Batı’dakine benzer bir toplumsal yapının ortaya çıkarılmasının endüstriyel kapitalizmin gelişimi ile mümkün olduğu düşüncesinde olan Başar için DP'nin tarım kapitalistlerini ve ticaret burjuvazisini önceleyen politikaları, Batılı anlamda bir burjuva sınıfının gelişiminin önünde de engel olarak görülmüştür. Bu bakımdan, DP’li yılların fırsatçılığa ve spekülatif kazançlara olanak sağlayan birtakım uygulamaları da Başar açısından eleştiri konusu olmuştur.

Başar, serbest girişimciliğin önünün açılmasını kuvvetli bir biçimde savunsa da, bunun, devlet mekanizmasının tamamen devre dışı bırakılarak gerçekleştirilmesini de doğru bulmamıştır. Bu konu etrafında Başar'ın üzerinde hassasiyetle durduğu bir hususu, Türkiye'nin Batı'dakinden oldukça farklı bir tarihsel geçmişe sahip olduğu yönündeki değerlendirmesi teşkil etmiştir. Başar'a göre Batı'nın geçtiği tarihi aşamaları yaşamamış olan Türkiye’de burjuva sınıfının salt kendi çabalarıyla teşekkül etmesi, imkan dahilinde değildir. Bu yaklaşımı çerçevesinde Başar, bir yandan devlet kapitalizmine karşı dururken, bir yandan da Batılı anlamda bir kapitalist sınıfın ortaya çıkabilmesi için devlet mekanizmasının aktif bir rol içerisinde olmasının zaruri olduğunu savunmuştur. Bu bakımdan Başar açısından, DP'nin ilk yıllarında takip ettiği liberal politikalar da, uzun vadeli bir kalkınma için uygun bir metot olarak görülmemiştir. İlerleyen zamanlarda, parti içerisindeki anti-demokratik uygulamalar ve yakın bulduğu milletvekili arkadaşları tarafından dahi dışlanması gibi gelişmeler de Başar'ın DP ile arasındaki mesafenin giderek açılmasına yol açmıştır. Netice itibarıyla fikri ayrılıklar, Başar'ın DP'deki ömrünün uzun olmasına olanak tanımamış, Başar üç buçuk yıllık görevinin ardından, büyük umutlarla dahil olduğu DP'den istifa etmek durumunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)* (çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Baş, A. (2019). 1948 Türkiye İktisat Kongresi'nde liberalizm hakkında görüşler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 347-365.
- Başar, A.H. (1945). *Atatürk'le üç ay ve 1930'dan sonra Türkiye*. İstanbul: Tan Matbaası
- Başar, A.H. (1943). *Davalarımız*. İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Başar, A.H. (1946). *Hürriyet buhranı*. İstanbul: İstanbul Yayın İstihlak Kooperatifi.
- Başar, A.H. (1951). *Milletçe kalkınma davamız*. İstanbul: Tan Matbaası
- Başar, A.H. (1956). *Demokrasi buhranları*. İstanbul: Türkiye Basımevi.

- Belge, M. (1976). Ahmet Hamdi Başar'ın kitabı dolayısıyla 27 Mayıs üstüne düşünceler. *Birikim*, 11, 14-23.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye'de devletçilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eliçin, E.T. (1970). *Kemalist devrim ideolojisi*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gül, O.K. (2011). *Ahmet Hamdi Başar ve iktisadi devletçilik*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme stratejileri ve gelişme ideolojileri*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Gürses, D. (2005). Ahmet Hamdi Başar. M. Yılmaz (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 7* içinde (s. 332-338). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçu, R.E. (1960). *İstanbul ansiklopedisi Cilt 4*. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Koraltürk, M. (Yay. haz.). (2007a, 2007b). *Ahmet Hamdi Başar'ın hatıraları 1-2*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koraltürk, M. (2011). *Ekonominin Türkleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Latouche, S. (1993). *Dünyanın Batılılaşması*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1986). *Türkiye'de siyasal partiler 2*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Meclis Tutanakları

- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 74. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=73&sayfa_no_son=77&sayfa_no=74&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=004 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 1, Birleşim: 4, Tarih: 31.05.1950, s. 75-76. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=73&sayfa_no_son=77&sayfa_no=74&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=004 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 89-90. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=89:90&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=041 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 41, Tarih: 09.02.1951, s. 100. 5 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=100&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=041 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1027. 12 Kasım 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=1027:1028&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=053 adresinden erişilmiştir.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 53, Tarih: 27.02.1951, s. 1035. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=1035&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=053 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 9, Birleşim: 106, Tarih: 30.07.1951, s. 429-431. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=428&sayfa_no_son=431&sayfa_no=430&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=106 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 747-748. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=747&sayfa_no_son=749&sayfa_no=748&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=047 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 13, Birleşim: 47, Tarih: 25.02.1952, s. 796. 12 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=796:797&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=047 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 400-401. 16 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=399&sayfa_no_son=404&sayfa_no=400&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=045 adresinden erişilmiştir.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 5, Birleşim: 45, Tarih: 17.02.1953, s. 403-404. 16 Kasım 2019 tarihinde

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=399&sayfa_no_son=404&sayfa_no=403&v_meclis=1&v_donem=9&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=045 adresinden erişilmiştir.